

PER QUÈ LLEGIR ELS CLÀSSICS

Comencem amb alguna proposta de definició.

1. *Els clàssics són aquells llibres dels quals sovint se sent a dir: «Estic rellegant...» i mai «Estic llegint...».*

Això passa com a mínim entre persones que es consideren de «vastes lectures»; no serveix en el cas dels joves, que tenen una edat en què la trobada amb el món, i amb els clàssics com a part del món, és justament una primera trobada.

El prefix iteratiu davant del verb «llegir» pot ser una petita hipocresia per part dels que s'avergonyeixen d'admetre que no han llegit un llibre famós. Per tranquil·litzar-los només caldrà assenyalar que per vastes que puguin ser les lectures «de formació» d'un individu, sempre hi ha un gran nombre d'obres fonamentals que no ha llegit.

Qui hagi llegit sencer Heròdot i Tucídides que alci la mà. I Saint-Simon? I el cardenal de Retz? I fins i tot els grans cicles novel·lístics del XIX són més citats que no pas llegits. A França, Balzac es comença a llegir a l'escola, i, tenint en compte el nombre de les edicions en circulació, podríem dir que es continua llegint més endavant. Però si a Itàlia es fes un sondeig, em temo que Balzac ocuparia els últims llocs. Els amants de Dickens a Itàlia són una elit minoritària que quan es troben de seguida es posen a recordar personatges i episodis com si es tractés de coneguts. Fa anys, Michel Butor, quan feia classes a Amèrica, cansat de sentir a parlar d'Émile Zola, a qui no havia llegit mai, es va decidir a llegir el cicle complet dels Rougon-Macquart. Va descobrir que era ben diferent del que s'havia imaginat: una fabulosa genealogia mitològica i cosmogònica, que posteriorment va descriure en un magnífic assaig.

Amb això vull dir que el fet de llegir per primera vegada un gran llibre a la maduresa és un plaer extraordinari: diferent (però que no es pot dir que sigui ni més gran ni més petit) del fet d'haver-lo llegit de jove. La joventut transmet a la lectura, com a qualsevol altra experiència, un determinat gust i una determinada importància; mentre que en la maduresa s'aprecien (o s'haurien d'apreciar) molts més detalls, nivells i significats. Així que podem intentar aquesta altra definició:

2. *Considerem clàssics aquells llibres que comporten un enriquiment a qui els ha llegit i estimat; però no comporten menys enriquiment a qui es reserva la sort de llegir-los per primera vegada en condicions més adequades per assaborir-los.*

De fet, les lectures de joventut poden resultar poc profitoses per impaciència, distracció, inexperiència en les instruccions d'ús, inexperiència de la vida. Poden ser (fins i tot al mateix temps)

formatives en el sentit que donen forma a les experiències futures, proporcionen models, continguts, termes de comparació, esquemes de classificació, escales de valors, paradigmes de bellesa: una sèrie de coses que continuen actuant encara que recordis poc o gens el llibre que vas llegir de jove. Rellegint el llibre en la maduresa, tornem a trobar aquestes constants que ja formen part dels nostres mecanismes interiors i de les quals havíem oblidat l'origen. L'obra literària té una força específica que aconsegueix fer-se oblidar com a tal, però que deixa la seva llavor. De manera que la definició que podem donar-ne serà:

3. *Els clàssics són llibres que exerceixen una influència determinada tant si s'imposen com a inoblidables, com si s'amaguen en els plecs de la memòria mimetitzant-se amb l'inconscient col·lectiu o individual.*

Per això mateix caldria que en la vida adulta hi hagués un temps dedicat a rellegir les lectures més importants de la joventut. Per molt que els llibres siguin els mateixos (tot i que ells també canvien, d'acord amb una perspectiva històrica diferent), nosaltres segur que hem canviat, i la retrobada és un esdeveniment del tot nou.

Per tant, no té cap importància que usem el verb «llegir» o el verb «rellegir». De fet, podríem dir:

4. *Cada relectura d'un clàssic és una descoberta, com la primera lectura.*

5. *Cada primera lectura d'un clàssic en realitat és una relectura.*

La definició 4 es podria considerar el corol·lari d'aquesta altra:

6. *Un clàssic és un llibre que no acaba mai de dir allò que ha de dir.*

Mentre que la definició 5 ens demana una formulació més explicativa, com ara:

7. *Els clàssics són aquells llibres que ens arriben amb l'empremta de les lectures que han precedit la nostra i arrosseguen la que han deixat en la cultura o en les cultures que han travessat (o més simplement en el llenguatge o en els costums).*

Això és tan vàlid per als clàssics antics com per als clàssics moderns. Si llegeixo l'*Odissea*, llegeixo el text d'Homer, però no puc oblidar tot el que les aventures d'Ulisses han acabat significat durant segles, i no em puc deixar de preguntar si aquests significats estaven implícits en el text o si són incrustacions, deformacions o dilatacions. Llegint Kafka, no puc fer més que confirmar o rebutjar la legitimitat de l'adjectiu «kafkià» que sentim sense parar, usat del dret i del revés. Si llegeixo *Pares i fills* de Turguénev o *Els dimonis* de Dostoievski només puc pensar que aquests personatges no han deixat de reencarnar-se fins als nostres dies.

La lectura d'un clàssic ens ha de reservar alguna sorpresa, en relació a la imatge que en teníem. Per això no deixarem mai de recomanar la lectura directa dels textos originals i evitar tant com sigui possible la bibliografia crítica, els comentaris, les interpretacions. L'escola i la universitat haurien de servir per fer entendre que un llibre que parla d'un altre llibre no diu més que el llibre en qüestió; en canvi, fan tot el possible per fer creure el contrari. Per un capgirament de valors molt estès, la introducció, l'aparat crític i la bibliografia s'utilitzen com una cortina de fum per amagar el que el text ha de dir i que pot dir només si se'l deixa parlar sense intermediaris que pretenen saber-ne més. Podem concloure que:

8. Un clàssic és una obra que provoca incessantment un degoteig de discursos crítics, però que ell mateix sempre s'espolsa del damunt.

El clàssic no ens ensenya necessàriament res que no sabéssim; a vegades hi descobrim coses que sempre havíem sabut (o que creïem que sabíem), però que no sabíem que aquell text ja havia dit abans (o que s'hi relaciona d'una manera determinada). I això també és una sorpresa que satisfà profundament, com passa sempre amb la descoberta d'un origen, d'una relació, d'una pertinença. De tot això en podem derivar una definició com ara:

9. Els clàssics són llibres que com més penses que coneixes per haver-ne sentit a parlar, més nous, sorprenents i inèdits trobes en llegir-los de veritat.

Naturalment això passa quan un clàssic «funciona» com a tal, és a dir, que estableix una relació personal amb qui el llegeix. Si no salta l'espurna, no hi ha res a fer: els clàssics no s'han de llegir per obligació o per respecte, sinó per amor. Excepte a l'escola: l'escola t'ha de fer conèixer bé o malament un cert nombre de clàssics entre els quals (o en referència als quals) tu després podràs reconèixer els «teus» clàssics. L'escola t'ha de donar els instruments necessaris per poder triar; però les tries que compten són les que es fan fora i després de l'escola.

Només en les lectures desinteressades pots anar a parar al llibre que esdevé el «teu» llibre. Conec un excel·lent historiador de l'art, un home de vastíssimes lectures, que entre tots els llibres ha centrat la seva predilecció més profunda en el *Pickwick*, i cada vegada que pot cita el llibre de Dickens, i cada fet de la vida el relaciona amb episodis pickwickians. A poc a poc, ell mateix, l'univers, l'autèntica filosofia han pres la forma del *Pickwick* en una identificació absoluta. Per aquest camí arribem a una idea del clàssic molt alta i exigent:

10. *Anomenem clàssic un llibre que es configura com l'equivalent de l'univers, a la manera dels antics talismans.*

Amb aquesta definició ens apropem a la idea de llibre total, tal com el somiava Mallarmé. Però un clàssic també pot establir una relació de forta oposició, d'antitesi. Tot el que Jean-Jacques Rousseau pensa i fa m'interessa, però a la vegada em provoca un irreprimible desig de contradir-lo, de criticar-lo, de discutir-hi. Hi té a veure una personal antipatia temperamental, però amb això n'hi hauria prou no llegint-lo i, en canvi, no puc deixar de considerar-lo entre els meus autors. Així, doncs, diré:

11. *El «teu» clàssic és el que no et pot ser indiferent i que et serveix per definir-te en relació i potser en contrast amb ell.*

Em sembla que no cal que em justifiqui si faig servir el terme «clàssic» sense distincions d'antiguitat, d'estil, d'autoritat. (Per a la història de totes aquestes accepcions del terme, vegeu l'exhaustiva entrada *Clàssic* de Franco Fortini a l'Enciclopèdia Einaudi, vol. III.) El que distingeix el clàssic en el meu discurs és potser només un efecte de ressonància vàlid tant per a una obra antiga com per a una de moderna però que ja ocupa el seu lloc en una continuïtat cultural. Podriem dir que:

12. *Un clàssic és un llibre que va abans que altres clàssics; però qui ha llegit abans els altres i llegeix aquell després, reconeix ràpidament el seu lloc en la genealogia.*

Arribats en aquest punt no puc ajornar més el problema decisiu de com posar en relació la lectura dels clàssics i les altres lectures que no són clàssics. El problema connecta amb preguntes com: «Per què cal llegir els clàssics en comptes de centrar-nos en lectures que ens facin entendre més a fons la nostra època?» i «D'on podem treure el temps i la tranquil·litat mental per llegir els clàssics, sobrepassats com estem per l'allau de paper imprès de l'actualitat?».

Segur que ens podem imaginar algú tan afortunat que pot dedicar el «temps-lectura» dels seus dies a llegir exclusivament Lucreci, Lucrà, Montaigne, Erasme, Quevedo, Marlowe, el *Discurs del mètode*, el *Wilhelm Meister*, Coleridge, Ruskin, Proust i Valéry, amb alguna divagació cap a Murasaki o les sagues islandeses. I tot això sense haver de fer ressenyes de l'última edició, ni publicacions per a les oposicions a càtedra, ni feines editorials amb contractes amb la data de lliurament imminent. Per poder mantenir la seva dieta sense cap mena de contaminació, aquesta persona afortunada hauria d'abstenir-se de llegir diaris, no deixar-se temptar mai per l'última novel·la que acaba d'aparèixer o per l'última enquesta sociològica. I caldria veure si un rigor tan intens seria adequat i profitós. L'actualitat pot ser trivial i mortificant, però no deixa de ser un punt on situar-se per mirar endavant o endarrere. De manera que, per poder llegir els clàssics, s'ha d'establir «des d'on» els estàs llegint, perquè, si no, tant el llibre com el lector es perden en un

núvol sense temps. Vet aquí, doncs, que el rendiment màxim de la lectura dels clàssics l'obté qui sap alternar-hi, amb sàvia dosificació, la lectura de l'actualitat. I això no pressuposa necessàriament una equilibrada calma interior: pot ser fins i tot fruit d'un nerviosisme impacient, d'una insatisfacció irritant.

Potser l'ideal seria sentir l'actualitat com el soroll de fons a l'altra banda de la finestra, que ens adverteix dels embussos del trànsit i dels canvis sobtats de temps, mentre seguim el discurs dels clàssics que sona clar i articulat dins l'habitació. Però ja és molt si, per a la majoria, la presència dels clàssics és advertida com un retronys llunyà, fora de l'habitació envaïda tant per l'actualitat com per la televisió a tot volum. Per tant, afegim que:

13. *És clàssic allò que tendeix a relegar l'actualitat a la categoria de soroll de fons, però que a la vegada no pretén prescindir d'aquest soroll de fons.*

14. *És clàssic allò que persisteix com a soroll de fons fins i tot allà on l'actualitat més incompatible s'imposa.*

Queda pendent el fet que llegir els clàssics sembla que no lligui amb el nostre ritme de vida, que no disposa d'estones llargues, del respir de l'*otium* humanista; i que tampoc lligui amb l'eclecticisme de la nostra cultura que no sabria compilar un catàleg de la classicitat que s'adeqüi a la nostra situació.

Eren les condicions que Leopardi va poder gaudir de ple, atesa la vida que va dur al palau patern, el culte a l'antiguitat grega i llatina i la formidable biblioteca que li va llegar el seu pare, el comte Monaldo, amb l'afegit de tota la literatura italiana, més la francesa, excloses les novel·les i les novetats editorials, relegades com a màxim a un racó, per a esbarjo de la seva germana («el teu Stendhal» escrivia a Paolina). Giacomo també satisfieia les seves vivíssimes curiositats científiques i històriques en textos que no eren mai massa *up to date*: els costums dels ocells en Buffon, les mòmies de Frederick Ruysch en Fontenelle, el viatge de Colom en Robertson.

Avui dia és impensable una educació clàssica com la del jove Leopardi, i, sobretot, la biblioteca del comte Monaldo ha esclatat. Els antics títols han estat delmats i els nous s'han multiplicat i han proliferat en totes les literatures i les cultures modernes. No tenim més remei que inventar-nos cadascú de nosaltres la biblioteca ideal dels nostres clàssics; i diria que la meitat hauria d'estar formada pels llibres que hem llegit i que han estat importants per a nosaltres, i l'altra meitat per llibres que ens proposem llegir i pressuposem que ho seran. I deixar una secció de llocs buits reservat a les sorpreses, les descobertes ocasionals.

M'adono que Leopardi és l'únic nom de la literatura italiana que he citat. És per l'efecte de l'explosió de la biblioteca. Ara hauria de reescriure l'article sencer mirant que quedés ben clar que els clàssics serveixen per entendre qui som i on hem arribat i per això els italians són indispensables justament per compararlos amb els estrangers, i els estrangers són indispensables per compararlos amb els italians.

Després l'hauria de tornar a escriure una altra vegada perquè ningú no es pensi que els clàssics s'han de llegir perquè «serveixen» per a alguna cosa. L'única raó que es pot adduir és que llegir els clàssics és millor que no llegir-los.

I si algú objecta que no val la pena tant esforç, citaré Cioran (que no és un clàssic, almenys actualment, sinó un pensador contemporani que tot just ara s'ha començat a traduir a Itàlia): «Mentre li preparaven la cicuta, Sòcrates estava aprenent una ària per a flauta. “De què et servirà?”, li van preguntar. “Per saber-me aquesta ària abans de morir”».

«Italiani, vi esorto ai classici», *L'Espresso*,
28 de juny de 1981, ps. 58-68.

Publicat dins *Per chè leggere i classici*, 1981
[Trad. Teresa Muñoz Lloret] *Per què llegir els clàssics*. Ed. 62,
Llibres a l'abast, 2013.